

2. [Електронний ресурс] [Режим доступу] Горинь Г. Народна медицина. Інтернет ресурс – <http://www.ukrfolk.com.ua/karpaty/?lanka=medycyna>
3. Коваленко Г. К народній медицині малороссов / Г. Коваленко, І. Манжура // Етнографічне обозрение – 1894. – № 4. – С. 169–186.
4. Колодюк І. Народна медицина у традиційній культурі українців Центрального Полісся (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.): Монографія. / І. Колодюк. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 147 с.
5. Матеріали польових досліджень автора (далі-МПДА). Респондент Бочкевич Ольга Василівна, 1950 р. н., мешканка с. Жовтневе Переяслав-Хмельницького району, Київської області.
6. МПДА. Респондент Мусієнко Євдокія Миколаївна, 1942 р. н., мешканка с. Єрківці Переяслав-Хмельницького району Київської обл.
7. [Електронний ресурс] [Режим доступу] Серебряннікова Н. Народна медицина в контексті розвитку етнографічної науки у др. пол. ХІХ–ХХ ст.ст. Інтернет ресурс – <http://mgu.com.ua/docs/KOD/Serebranikova.pdf>
8. [Електронний ресурс] [Режим доступу] Українські скарби. Магія давніх українців. Інтернет ресурс <http://www.skarby.org.ua/magiya-davnix-ukrajinciv/>

Irina Bova
(Pereyaslav-Khmelnitsky)

Elements of recovery magic folk medicine in the Middle Dnieper XX century

The article analyzes the elements of irrational treatment in the field of traditional medicine of the Middle Dnipro, tracked the specifics of the application of the various elements for the magical human exposure traditional healers.

Key words: *traditional medicine is the healer, the medicine man, magic, suggestion, water, fire, medical properties of plants.*

УДК 391

*Марина Бондаренко
(Переяслав-Хмельницький)*

**ОБРЯДОВІ ХУСТКИ ТА ХУСТОЧКИ У ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО
ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»**

У статті подається характеристика обрядових хусток та хусточок, що входять до зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» і розглядається їх функціональне призначення в контексті народної культури.

Ключові слова: *колекція, хустка, хусточка, пряжа, орнамент, атрибут, тафта, баба-повитуха, обряд, весілля, похорон.*

«З найдавніших часів доморобні вироби мали своє місце і функцію у селянських господарствах, у традиційному способі життя, у будні і в свята. Таким чином, речі створені людиною, стають фактом культури і тому відповідають не тільки утилітарно-практичним, а й певним ідейно-символічним критеріям. Як відомо, часто і назви багатьох виготовлених речей, пояснювали їх утилітарне призначення. Особливість побутування таких виробів в культурі полягала в тому, що вони створювались в умовах ритуалу і використовувались у відповідних ритуальних контекстах, як специфічні «речі міфу» [2, с. 11].

Хустка – один із видів українського мистецтва, масово відома в народному одязі з другої половини ХІХ ст. Хустка – символ прихильності, любові, вірності, прощання, скорботи [5, с. 626]. Її дбайливо зберігали у скринях як родинну цінність, і передавали з покоління в покоління. Вона була предметом подарунка, невід’ємним атрибутом народного весільного обряду [3, с. 187]. Хустка відігравала важливе значення в календарних та сімейно-побутових обрядах, її використання дуже різноманітне. В кожній родині її виготовляли заздалегідь й зберігали для відзначення важливих подій у житті сім’ї.

При закладанні будинку майстрам, столярам і гостям перев'язували руки хусткою. Можливо цей звичай пов'язаний з рудиментами давніх очищувальних обрядів. Це саме можна сказати і про народні норми, згідно з якими майже по всій Україні у піст носили винятково білі хустки [16, с. 203].

На сьогоднішній час хустка – це аксесуар жіночого вбрання, а раніше вона була необхідною річчю у побуті людини, виконуючи певні обрядові функції.

Дослідивши історіографію даної тематики, можна стверджувати, що вона на сьогодні повністю не розроблена, і залишається малодослідженою. Згадки про хустку, як атрибут обрядовості, з'являються побіжно в публікаціях присвячених народному одягу, народному вишиванню та окремим моментам у народній обрядовості.

У даній статті автор спробує охарактеризувати колекцію обрядових хусток та хусточок із зібрання НІЕЗ «Переяслав», які потребують глибокого вивчення і широкого дослідження, з метою введення їх до наукового обігу. Отже, колекція заслуговує більш детального розгляду як з етнографічних, так і з мистецтвознавчих питань.

Колекція обрядових хусток та хусточок Національного історикоетнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав») різноманітна та унікальна, налічує 62 одиниці збереження. Датується збірка кінцем ХІХ – першою половиною ХХ ст. Ареалом виготовлення та побутування є Середня Наддніпрянина (Київщина за новим адміністративно-територіальним поділом), Полтавщина, Чернігівське Полісся. Формування колекції проходило в декілька етапів, починаючи з 60-х рр. ХХ ст. і до початку ХХІ ст. Найбільше надійшло предметів до зібрання НІЕЗ «Переяслав» в 60–70-х рр. (15 од., з Чернігівського Полісся, Переяславщини, Полтавщини) та в 80-х рр. ХХ ст. (25 од., з Київщини,

Полтавщини). Останні предмети надійшли до фондів НІЕЗ «Переяслав» в 2004 році.

Обрядові хустки, що зберігаються у зібранні НІЕЗ «Переяслав» за функціональним призначенням можна поділити на дві групи:

- 1) хустка (хусточка) безпосередньо як атрибут обрядовості;
- 2) хустка жіноча – деталь вбрання (може виконувати і роль атрибута в обрядовості).

У даному разі переважна більшість випадків використання хустки в обрядовості пов'язана з магією волосся.

Хустки, що відносяться до цих двох груп в свою чергу можна поділити:

- хустка у родинному обряді (подарунок бабі-повитусі та кумам, замотування дітей під час хрещення);
- хустка у весільному обряді (як подарунок нареченому; перев'язували світилок, дружок);
- хустка у церковному та поховальному обряді (перев'язували півчу, вішали на хоругви і т. д.);
- хустка у календарному обряді (накривали хліб, пироги; носили в ній до церкви яблука, паску; святу вечерю хрещеним батькам);
- хусточка-подарунок для парубка, що йшов до армії.

Хустка в обряді існувала як берегиня роду, поруч із людиною від народження й до останнього подиху. Поява на світ нового члена сім'ї була для всієї родини великою радісною подією, і відповідно оформлювалась різноманітними обрядами. Хранителькою обрядів була баба-повитуха, яка не тільки допомагала породіллі, а й виконувала різноманітні функції ритуального характеру. За появлення новонародженого на світ, бабі-повитусі дарували хустку на знак вдячності. Постаць баби-повитухи була традиційною для кожного села в Україні. З найпоширеніших її назв є баба, баба-повитуха, баба-пупорізка, баба-бранка, сповитуха [5, с. 21].

Хустки, що призначались як подарунок бабі-повитусі, одночасно могли застосовуватись і у весільному обряді (як подарунок на весіллі).

У ХІХ – на початку ХХ ст. для виготовлення таких хусток використовували в основному домоткані матеріали. З 30-х рр. ХХ ст. увійшла у вжиток тканина фабричного виробництва (коленкор).

До хусток призначених для баб-повитух можна віднести 7 одиниць з колекції. Датуються вони 30-ми рр. ХХ ст. Ареалом побутування та виготовлення є Полтавщина (Лохвицький, Гадяцький р-ни). До складу колекції входять як ткани, так і вишиті хустки.

Ткані хустки представлені одним екземпляром. Виготовлено даний виріб (Т-5712, розмір – 66x57 см) із конопляної пряжі, з двох кінців декорований вузькими та широкими смугами одного кольору (червоний), між якими по всьому полю хустки розміщено поперечні

вузькі червоні смуги. Ткала хустку Н.М. Портяна, мешканка с. Луценки Лохвицького р-ну Полтавської обл. у 1930 році.

Останні 6 зразків вишиті різнокольоровими нитками (червоними, синіми, коричневими, зеленими), технікою шитва – штапівка, качалочка, гладь, насипка, лиштва, ретязь. Виготовлено ці музейні предмети з конопляної пряжі. Чотири екземпляри (Т-5469, Т-5470, Т-5471 (рис. 1), Т-5516) орнаментовані геометричними мотивами («дамочки по два», «вилочки», «вітрячки», «віконечка», «ромби», сплуканні «ромби по три», «зірочки»), оздоблені хвилястою лінією «кривулькою», інші два зразки (Т-5514, Т-5515) декоровані геометрично-фітоморфними візерунками (сполуканні «ромби по три», «квадрати» всередині яких гілочка з стилізованими квітами, листочками, «вусика», «ромби» та «рожі» в «квадраті», хрести з «дамочок»). Візерунки розташовані на хустках по чотирьох кутах, по середині розкладено дрібніші деталі орнаменту. Довжина виробів сягає від 48–59,5 см, а ширина 47–62 см [11].

Виявлено музейні предмети у І.О. Пономаренка, мешканця с. Розбишівка Гадяцького р-ну Полтавської обл. Належали речі матері його дружини, яка «бабувала» (місцева назва). Хустки вона отримала як подарунок за прийняті пологи в породіллі. Давали хустку разом із хлібиною. Датуються хустки 30-ми рр. ХХ ст. [6].

Досить цікавими є дві хустини (Т-386, Т-387), які надійшли до зібрання НІЕЗ «Переяслав» у 1967 році з матеріалами етнографічної експедиції із с. Кисилівка Менського р-ну Чернігівської обл. У народі такі хустки називали «переписками», так як поле їх було орнаментовано («переписане») кольоровими смугами. Виготовлені вони з лляної пряжі. Поле хусток «переписане» вузькими та широкими смугами червоного, яскраво-червоного відтінку. Розміри – 93х92 см (Т-386), 85х84 см (Т-387) [1, с. 11–16]. Знайдено музейні предмети у В.П. Ващенко Відомості про автора та виробника, на жаль, невідомі [11].

Такі хустки на Чернігівщині використовували жінки як головний убір для запинання голови, дарували кумам, а також в них замотували дітей під час хрещення.

Особливим декоративним багатством вирізняються весільні хустки. Їх у колекції нараховується 9 одиниць збереження. Всі зразки надійшли до фондів НІЕЗ «Переяслав» в 70–80-х рр. ХХ ст. з одного регіону – Полтавщини. Датуються вони початком – 40-ми рр. ХХ ст.

Хустка здавна відігравала важливу оберегову, магічну функцію, тому чи не найбільше місце вона займала у весільному обряді. У різних регіонах і навіть різних селах одного регіону хустку на весіллі використовували порізно. Хустками, як і рушниками, при сватанні перев'язували вище ліктя руки сватів. Хустки як символ достатку дарували на весіллі, ними скріплювали руки молодим, «щоб шлюб був міцним». Хустка виконувала функцію «єднання молодих» у весільному обряді всіх східних слов'ян [16, с. 203].

У музейній збірці є дві хустини (Т-3233, Т-4357), якими перев'язували світилок та дружок на весіллі. Вироби декоровані червоними (Т-3233), коричневими та жовтогарячими нитками (Т-4357). При вишиванні були використані такі техніки шиття: рушниковий шов, хрестик. Орнаментовано хустки фітоморфно-геометризованим візерунком (гілочка з листочками, вусики, ягідки, вербичка, кривулька, сплукані «трикутники» та «дамочки», що візуально утворюють 4-пелюсткову квітку). Розміри хусток різні – 46х50 см (Т-3233), 50,5х46,3 см (Т-4357). Весільна хустка (Т-3233) належала А.В. Жартовській мешканці с. Плішивець Гадяцького р-ну Полтавської обл., нею вона «була перев'язана у світилках на весіллі в 1912 році» [11]. Інший зразок (Т-4357) в 1916 р. розпочала вишивати П.Т. Чобітько, а завершила роботу її дочка О.Т. Чобітько у 50-х рр. ХХ ст. (с. Пізники Чорнухинський р-н Полтавська обл.).

Хустку використовували як обрядовий елемент для весільного короваю, печива (шишки). Її застиляли під коровай, тому що хліб «голими» руками не давали, в неї загортали «весільні шишки», коли молода йшла запрошувати гостей на весілля. «Зайшов до хати, молода віддавала господині «перепієць» (велика «шишка»), загорнутий у хустку. І після того, як господиня поклавши «перепієць» на стіл, розгортала хустку, молода в свою чергу обдаровувала її маленькою «шишкою» [8]. Для цього ритуалу до середини ХХ ст. переважно виготовляли спеціальні обрядові хустки.

У музейній колекції зберігається чотири хустини, в які зав'язували весільні «шишки». Три з них ткані, а одна – вишита. Весільні хустки (Т-5719, Т-5723 (1-2)) виткані із конопляної пряжі, оздоблені червоними та чорними смужками. Хустку (Т-5719, розмір – 64х63 см) ткала М.Ф. Юрченко мешканка с. Ячники (нині с. Яшники) Лохвицького р-ну Полтавської обл. у 1947 р. Наступні два зразки (Т-5723 (1-2), розміри – 61х59 см, 57х59 см) виткала М.С. Савченко собі на весілля в 1930 р. (с. Луценки Лохвицький р-н Полтавська обл.) [11].

Серед хусток виділяється один вишитий зразок (Т-5888, розмір – 69х63,5 см), який оздоблений чорними, червоними нитками, хрестиком. Декорований фітоморфно-геометричними мотивами (круглі стилізовані квітки із завитками, ягідки, гілочки з листочками, «віночки» з двох гілочок, «вербичка», «квадратики» з листочками). Вишила виріб мешканка с. Ячники (нині с. Яшники) Лохвицького р-ну Полтавської обл. В.І. Срібненко у 30-х рр. ХХ ст. [11].

Особливу мальовничістю вирізняються весільні хустки, які призначались для нареченого як подарунок. Під час весілля молоді обдаровують одне одного. За традицією, молода дарує нареченому власноруч вишиту хустину. Інколи в кутках хустки були вишиті віночки з монограмою нареченого [2, с. 119]. Молодий відповідно обдаровує її чоботами, хустиною та іншими подарунками [12, с. 124].

Така хустка у музейній колекції представлена одним екземпляром (Т-6538, с. Устивиця Великобагачанський р-н Полтавська обл., початок ХХ ст.). Хустка вишита переважно червоними нитками (з додаванням чорної), рушниковим швом. Декорована хустина рослинним візерунком (соняшник – в композиції «світового дерева», гілочки-галузки з меншими соняшниками, листочки). Узор оздоблений хвилястою лінією «кривулькою», яка обрамлена зверху чорною подвійною смугою штапу, а знизу – одинарною смугою штапу такого ж відтінку. Розмір – 49,5х51,7 см. Хустку вишила Н.В. Сень для свого нареченого як подарунок на весілля (рис. 2) [11].

Крім того, хустками молода перев'язувала сватів, а коли молодих вінчали у церкві, їх руки зв'язували хустиною на знак міцного союзу, міцної сім'ї. Під час ритуалу обдаровування молоді, брали подарунки і гроші через хустку. Коли батьки частували молодих, то подавали їм склянку, обгорнену хусткою. Сьогодні на весіллі при обдаровуванні молодих гості традиційно беруть чарку хусткою і п'ють, приказуючи з гумором всілякі побажання [2, с. 138]. За народними віруваннями ці предмети могли нанести молодятam порчу, а хустка повинна була забезпечити їм захист від порчі. Також заборонялося молодятam торкатись один одного голими руками до певного моменту, тому вони трималися разом за хустку (або рушник). Отже, вони спілкуються через посередництво тканини, покривають нею руки, або тримаються за її кінці, коли беруть участь у різних ритуальних діях. Ця заборона існувала й відносно до інших учасників обряду. В ролі магічнозахисних предметів найчастіше виступають ткани ритуальні атрибути: рушник, хустка, пояс, інколи просто шмат тканини. На знаковому рівні всі ці вироби виконували тотожні функції оберегів, адже всі вважались надійним, непрохідним кордоном для будь якої ймовірної порчі [2, с. 139].

Білою хусткою мати молодого переводила молодят через поріг, та виводила із двору «перетинаючи» таким чином межі колишнього життя, вводячи подружжя у новий стан життя [17, с. 81].

Варто згадати, що вишитими хустками обдаровували найближчих родичів молодого, а саме свашок, дружок та «хатніх» (місцева назва). «Хатні» – близькі рідні молодого, що проживали в одній хаті (батько, мати, сестра). Якщо одружувався парубок, і в нього була менша сестра, то їй дарували вишиту хустину як дарунок на весілля [7].

У зібранні НІЕЗ «Переяслав» зберігаються хустки, які були подарунковими на весіллі. Їх небагато – дві одиниці (Т-6533, Т-6534). Автором та виробником цих вишитих виробів є дружина Ф.І. Сеня (с. Устивиця Великобагачанський р-н Полтавська обл.). Датуються музейні предмети 20-ми рр. ХХ ст. Хустки орнаментовані геометрично-рослинним мотивом. Композиція орнаменту складається із «дамок по три», «зірочок» (восьмипелюсткові квіти – знак Богородиці у християнстві) (Т-6533) (рис. 3) та з «чотирикутника» поле якого заповнене «дамочками по два» (Т-6534). Узор обрамлений «гострою» та «споюваною» кривулькою, всередині якої «хрестик». Кольорова гама переважно одного кольору (червоного). При вишиванні були застосовані такі техніки – гладь, штап. Краї хусток не підрублені. Розмір: 51х45 см (Т-6533), 51х48 см (Т-6534) [11].

Окрему групу становлять тафтові хустки («пов'язка», «рогова» – місцеві назви), які займали одне з провідних місць в обрядовості. Датуються 80-ми рр. ХІХ ст. – першою половиною ХХ ст. У колекції їх налічується 28 одиниць. Ареалом побутування є Середня Наддніпрянина (в тому числі і Переяславщина), Полтавщина. Кольорова гама, здебільшого, темно-зеленого, темно-синього, червоно-чорного, зелено-чорного, коричнево-брунатного, темно-фіалкового, бордово-брунатного відтінків. По краях хустки (6 од.) не підрублені, але можуть бути оздоблені «сухозліткою» у вигляді вузької металевої стрічки з металу [9, 10, 11]. «Сухозлітка» – шовкова або лляна нитка, яка щільно обвита вузькою золотою або срібною стрічкою. Ці нитки за технологією виготовлення мали назву волочене золото, срібло, а в Україні – «сухозлітка» [12, с. 32]. До двох протилежних кутів хусток пришиті китички із тасьми зеленого кольору.

Використовували тафтові хустки, переважно, як елемент головного убору у весільній обрядовості. Одягали молодій на голову під час весілля вив'язуючи на чолі до «ріжок», а зверху неї одягали весільний вінок. Такі хустки називались в народі «рогатими» або «патлатим вінком».

Чільне місце в колекції займають хустки, які застосовувались у вжитку й одночасно використовувались у календарній обрядовості. Така хустина повинна була бути у кожної господині. В ній носили гостинці, паску, яблука освячувати до церкви, горщик із різдвяною вечерею батькам або хрещеним. Крім того, такою ж хусткою жінки запинали голову, пов'язуючи зверху на широкий картонний обруч.

У музейній збірці такі хустки представлено Чернігівським Поліссям (6 од.), Середньою Наддніпряниною (2 од.) та Полтавщиною (2 од.). Це переважно ткані вироби, які надійшли до фондів НІЕЗ «Переяслав» у 70–80-х рр. ХХ ст.

Ткані хустки (Т-2296, Т-2297, Т-2386, Т-2387), що репрезентують Чернігівське Полісся (Ніжинський, Борзнянський р-ни) виготовлені з лляної пряжі, мають форму квадрата, по краю та по полю декоровані переважно подвійними-потрійними смужками (вужькими, широкими) червоного, рожевого кольорів. Кількість смуг може становити від 2 до 17. Датуються ткані вироби початком та 20-ми рр. ХХ ст. [11].

Один із цих зразків (Т-2306, розмір 91x72 см) витканий світлокоричневими, темно-коричневими нитками, пофарбованими у вільховій корі. Поле хустки орнаментоване поперечними широкими смугами «калачиків» (елементи у вигляді двох концентричних колечок із крапкою посередині) [13, с. 292], які чергуються з вужькими – «сухариками» (прямокутні елементи різної конфігурації, скомпоновані шахівницею чи іншим порядком) [13, с. 323] та «дубовим листям». Хустку виткала Г.О. Сирота мешканка с. Тітовка Ніжинського р-ну Чернігівської обл. у 20-х рр. ХХ ст. [11].

Наступні два вироби (Т-5352, Т-5353) надійшли до музейної збірки із с. Стара Оржиця Яготинського р-ну (Київщина), датуються 20-ми рр. ХХ ст. Ці зразки, виткані із конопляної пряжі сіруватого відтінку, оздоблені «переписками» (різнокольоровими смугами) чорними, фіолетовими, червоними, синіми [11].

Варто зазначити, що для Київського Полісся характерними є смуги червоного і рожевого кольору, а для Середньої Наддніпрянини – чорні, фіолетові, сині смуги. Таке розкольорування більш всього пов'язане з використанням виробів у календарній обрядовості.

Хустки (Т-4815, НДФ-4379) за своїм оздобленням, порівняно від вище згадуваних обрядових хусток даної групи досить скромні. З двох кінців декоровані подвійними «переписками», виключно червоного кольору з вкрапленням чорного (НДФ-4379). Музейний предмет (Т-4815, розмір 59x57 см) виготовила М.І. Кондратенко мешканка с. Чорнухи Полтавської обл. на початку ХХ ст., наступний зразок (НДФ-4379, розмір 51x48 см) виткала Т.І. Чемерис місцева жителька с. Ячники (нині с. Яшники) Лохвицького р-ну Полтавська обл. у 40-х рр. ХХ ст. (рис. 4) [10; 11].

На території Чернігівщини побутували ще й вишиті хустки, засвідчує про цей факт, музейний предмет (Т-2345), який було виявлено у с. Дрімайлівка Куликівського р-ну. Виріб оздоблений фітоморфним орнаментом (троянда, листочки). Кольорова гама переважно темнокоричневого відтінку, розмір 60x60 см. Виготовила дану річ М.І. Гнатюк на початку ХХ ст. [11].

Значима роль хустки і в поховальному обряді. В ХІХ – на початку ХХ ст. в Україні похорони повсюди здійснювалися за церковно-християнським обрядом, який однак, містив у собі нашарування язичницької обрядовості [16, с. 204]. Структура обряду була одна для населення всієї України, але деталі мали регіональні відмінності.

На початку ХХ ст. якщо помирала заміжня жінка, її ховали обов'язково у довгій сорочці, праву руку перев'язували білою хустиною. В труну клали три хустки на руки та під подушку покійній [15, с. 181]. На Середній Наддніпряниці хустку обов'язково клали під голову небіжчиці, застеляючи нею «подушку». Під час поховального обряду часто перев'язували хустками хрести і хоругви [16, с. 205], нею перев'язували півчих, клали під Псалтир, обгортали свічки-«провіднички», і тримали їх в руках. Хустку, а інколи й дві, вішали як прапор, на хресті померлих дівчини або хлопця [16, с. 205]. У цьому ритуалі бачимо, як язичницький звичай, обряд жертвоприношення Богу-Роду (роздаровування речей, чіпляння їх на хрестах) наклався на християнський (прикріплення намітки на хоругви, пожертва речей у церкву) [15, с. 181].

Ще в 30-х рр. ХХ ст. обдаровували всіх присутніх на кладовищі переважно доморобними тканинами або вишитими хустками, які жінки заготовляли на протязі свого життя. На сьогоднішній час всіх учасників поховальної процесії обдаровують хустками із синтетичних матеріалів. На думку

одного з дослідників роль хустки в цьому ритуалі полягала в тому, що вона мала оберігати людину і відганяти від неї пануючі навколо сили смерті [2, с. 158].

У музейній збірці таких хусток налічується чотири одиниці. Ткані хустки декоровані різнокольоровими смугами – чорними, синіми (Т-5711), червоними, синіми (Т-5714), зеленими, чорними (Т-5715). Довжина виробів сягає від 58–61,5 см, а ширина – від 51–59 см. Виготовила речі Н.М. Портяна мешканка с. Луценки Лохвицького р-ну Полтавської обл. у 1930 р.

Серед цих хусток виділяється один зразок (Т-5713, розмір 58x54 см), який прикрашений вишивкою. Декорований він поперечними смугами (темно-червоними, зеленими), всередині яких розміщено геометризовані «вітрянки», що вишиті технікою ретязем [11].

З-посеред колекції, варто виділити дві хусточки (Т-10651, Т-10668), які є досить оригінальними. Це обрядові невеличкі хусточки, які прикріплювали дівчата до сорочки парубка, який йшов служити до армії. В одній місцевості кількість таких хусточок (або носовичків) могла становити 1–3 шт., а в іншій місцевості могли прикріпити одну хусточку разом з червоною шовковою стрічкою. Цей атрибут переважно виготовляла дівчина для свого коханого хлопця. Вона вишивала її власноруч. Хусточки, що зберігаються у музейній колекції виготовлені з колєнкорової фабричної тканини, оздоблені технікою шиття – верхоплутом (художня гладь), вишиті червоними, жовтими, зеленими, оранжевими нитками. Основний композиційний акцент у таких хусточках зосереджено в одному кутку. Узор квітковий (букет різнобарвних квітів). По краях хусточки оздоблені мереживом (Т-10651, р. 42x35 см), різнокольоровими «зубчиками» (Т-10668, р. 33x27 см). На Переяславщині в 40-х рр. ХХ ст. такі хусточки набувають поширення.

Музейний предмет (Т-10651) вишила К.О. Глоба мешканка с. ПологиВергуни Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. у 50-х рр. ХХ ст. Інший зразок (Т-10668) було виявлено в с. Пологи-Чобітьки (Переяславщина), датується кінцем 50-х рр. ХХ ст. (рис. 5) [11].

З давніх-давен наші предки велику роль приділяли семантичному призначенню вишитого виробу. Орнамент як тканий, так і вишитий – це в першу чергу оберіг від усього поганого. Від призначення хустки залежала їх форма, розміри й декор [14, с. 51]. В оздоблені семантичне навантаження мали не тільки окремі деталі, а й їх розкольорування. Для обряду народин та весілля виготовляли хустки з переважаючим червоним кольором у декорі. Червоний колір – це символ очищення, вогню, енергії та захисту. Для поховального обряду хустки оздоблювали чорними, темно-синіми та темнофіалковими орнаментами, що символізувало колір жалоби. В давні часи поховальні речі були чисто білими, з орнаментами білим по білому. На першу половину ХХ ст. цей звичай побутує серед населення Полісся.

Серед орнаментальних деталей можна виділити ряд елементів, що мають певне семантичне навантаження:

- солярні знаки – «гостра рожа» (восьмипелюсткові «квіти-зірочки»), «світове дерево» (знак сонця);
- лунарні знаки – «ріжки», «вилочки» [4, с. 227].

Щодо назви солярних знаків «рожа», то деякі вчені вважають саме цю квітку в українців символом сонця [4, с. 227].

Отже, хустка – це унікальне явище, яке має не тільки ужиткове та естетичне призначення, а насамперед виконує ритуальні та обрядові функції. Останнє регламентується в першу чергу орнаментикою хусток. Хусткаатрибут має певні закономірності в розкольоруванні, композиції та деталях орнаменту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко М.І. Жіночі головні убори в зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / М.І. Бондаренко // Могилянські читання. Зб. наук. пр.: Доля музейних зібрань / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник. – К.: Фенікс, 2007. – Ч. 2. – 380 с.
2. Босий О.Г. Священне ремесло Мокоші. Традиційні символи і магичні ритуали українців (Типологія. Семантика. Міфоструктури). / О.Г. Босий. – Вінниця, 2004. – 220 с.
3. Гальчевська Л.А. Традиційні головні убори українців східного Поділля кінця ХІХ – початку ХХІ століть / Л.А. Гальчевська // Народний костюм як виразник національної ідентичності: збірник наукових праць за ред. д-ра мист-ва М. Селівачова. – К.: ТОВ «ХІК», 2008. – 310 с. іл.
4. Годліна Л.О. Знакова система давнього українського рушника. Трансформація символів (Середня Наддніпрянина, Полтавщина) / Л.О. Годліна // Переяславська земля і духовний світ людини: зб. наук. пр. / Під ред.: І.П. Стогнія. – К.: Переяслав-Хм.: Пальміра, 1998. – 284 с.

5. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
6. Записано 12.06.2013 р. від респондента Захарчук Н.О. (21.05.1949 р. н.) мешканки м. Переяслав-Хмельницького.
7. Записано 11.06.2013 р. від респондента Зубер С.М. (08.08.1963 р. н.) мешканки м. Переяслав-Хмельницького.
8. Записано 7.06.2013 р. від респондента Хоменко В.Ф. (11.02.1951 р. н.) мешканки м. Переяслав-Хмельницького.
9. Інвентарна книга фондової групи загальних матеріалів № 3, НІЕЗ «Переяслав».
10. Інвентарна книга фондової групи «Науково-допоміжний фонд» (шифр – НДФ) № 1, 2, 4 НІЕЗ «Переяслав».
11. Інвентарні книги фондової групи «Тканини» (шифр – Т) № 1, 5, 7, 8, 10, 11, 17, НІЕЗ «Переяслав».
12. Кара-Васильєва Т.В. Українська вишивка. / Т.В. Кара-Васильєва, А. Чорноморець. – Київ: Либідь, 2002. – 160 с.; іл.
13. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). / М.Р. Селівачов. – К.: Редакція вісника «Ант»; Ніжин: ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 400 с. іл.
14. Скрипник Г.А. Історія декоративного мистецтва України у п'яти томах. Народне мистецтво та художні промисли ХХ ст. – Київ., 2011. – Т. 4.
15. Стельмашук Г.Г. Давнє вбрання на Волині. / Г.Г. Стельмашук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 280 с
16. Стельмашук Г.Г. Традиційні головні убори українців / Г.Г. Стельмашук. – К.: Наук. думка, 1993. – 240 с.
17. Чумарна М.І. Вишивання долі. / М.І. Чумарна – Львів: Априорі, 2009. – 88 с.: іл.

Marina Bondarenko
(Pereyaslav-Khmelnysky)

Ritual shaws and handkerchiefs in the collection of National historicaethnographic reserve «Pereyaslav»

The article takes the characteristics of ritual shawls and handkerchiefs which are a collection of National historical-ethnographic reserve «Pereyaslav» and considers their functional purpose in the culture context.

Key words: collection, shawl, handkerchief, yarn, pattern, attribute, tatteta, womanmidwife, ceremony, wed.

Рис. 1. Хустка для баби-повитухи, с. Розбишівка
Гадяцького району Полтавської області 30-ті роки ХХ ст.

Рис. 2. Хустка весільна (подарунок для нареченого), с. Устивиця Великобагачанського району Полтавської області. Початок XX ст.

Рис. 3. Хустка весільна (подарункова), с. Устивиця Великобагачанського району Полтавської області. 20-ті роки XX ст.

Рис. 4. Хустка обрядова, с. Ячники Лохвицького району Полтавської області. 40-і роки XX ст.

Рис. 5. Хусточка, с. Пологи-Чобітьки Переяслав-Хмельницького району Київської області. Кінець 50-х років XX ст.

УДК 94:277(477) «1960/1970»

Оксана Висовень
(Переяслав-Хмельницький)

**МЕТОДИ БОРотьБИ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ
З ХРИСТІЯНАМИ УКРАЇНИ (60–70-ті роки XX століття)
(НА ПРИКЛАДІ КОНФЕСІЇ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН-БАПТИСТІВ)**

У статті проаналізовані листи-клопотання керівників Ініціативної групи та Ради родичів в'язнів Євангельських християн-баптистів до уряду СРСР, адміністративних та правоохоронних органів, міжнародних організацій щодо переслідування їх за релігійні переконання. Доведено, що радянська влада використовувала насильницькі методи боротьби з християнами незареєстрованих громад України, оскільки їх вважала злісними релігійними дисидентами.